

صیادان سبک

گزارش فصل چهارم طرح بازنگرمی سبک

فهرست مطالب

سخن ناشر	دکتر مسعود آذرنوش	۷
معرفی اعضای هیئت در چهارمین فصل طرح بازنگری سیلک؛ ۱۳۸۳		۹
تشکر و اعتذار	دکتر صادق ملک شهمیرزادی	۱۳
مقدمه	دکتر صادق ملک شهمیرزادی	۱۷
مقاله‌های فارسی		
صیادان سیلک	دکتر صادق ملک شهمیرزادی	۲۳
گزارش کاوش ترانشه L'85 در تپه شمالی سیلک	ولی جهانی	۲۷
سفالهای برش لایه‌نگاری و جدول L'85 تپه شمالی	دکتر صادق ملک شهمیرزادی	۳۹
کاوش‌های دوره سوم سیلک: گزارش ترانشه L'15	جبرئیل نوکنده و حسن یوسفی	۶۵
توالی فرهنگی سیلک ۵ و ۶ در تپه جنوبی سیلک؛ گزارش کاوش در ترانشه‌های R18, R20, J21		
.....	حمید فهیمی	۱۰۷
فلزکاران سیلک؛ نتایج اولین مرحله مطالعات فلزکاری کهن در تپه سیلک	نیما نظامتی و ارنست پرنیشکا	۱۴۵
زیگورات سیلک و بازسازی جدیدی از آن	دکتر صادق ملک شهمیرزادی	۱۵۷
بررسی باستان‌شناسی منطقه‌ای سیلک، فصل ۲۰۰۵ طرح بازنگری سیلک ..	مایکل دانتی، ترجمه کوروش روستایی	۱۷۷
گزارش حفاظت و مرمت برخی آثار به دست آمده از کاوش‌های سیلک	محمدرضا ایزدی مطلق	۱۸۷
مقاله‌های انگلیسی		

Members of the forth Season of the "Sialk Reconsideration Project" (2004-5) 7

Acknowledgments	Dr. Sadegh Malek Shahmirzadi	9
The Fishermen of Sialk	Dr. Sadegh Malek Shahmirzadi	15
Description of the pottery from the profile cut in Tr.H`86 and Tr.L`85 at the North Mound	Dr. Sadegh Malek Shahmirzadi	19
Sialk V and VI Cultural Sequence in South Mound of Sialk: Excavation Report of J21, R18, and R20 Trenches	Hamid Fahimi	25
Tappeh Sialk South Mound: Operation 3	Dr. Barbara Helwing	27
The Sialk Regional Archaeological Survey 2005 Sialk Reconsideration Project	Dr. Michael D. Danti	67
The Smelters of Sialk; outcomes of the first stage of archaeometallurgical researches at Tappeh Sialk	Nima Nezafati and Ernst Pernicka	79
Additional Remarks and a new Reconstruction of the Ziggurat of Sialk	Dr. Sadegh Malek Shahmirzadi	103

سخن‌ناشر

طی سال ۱۳۸۳ پژوهشکده‌ی باستان‌شناسی با انتشار ۱۰ عنوان کتاب و دو عنوان برشور به رکورد تازه‌ای در انتشار گزارش‌های فعالیت‌های باستان‌شناختی ایران دست یافت. این موفقیت بزرگی بود که مقدمات آن را تلاش همکاران فرهیخته‌ی این پژوهشکده در تیم‌های متعدد کاوش، گمانه زنی، و بررسی با ارایه‌ی گزارش‌های متعدد از فعالیت‌های خود آماده کرده بودند. این حجم قابل توجه انتشارات، اماء همچون بخش مشهود کوه یخی است که قسمت اعظم آن در سکوت آب‌های عمیق پنهان است. هر چند که انتشار این تعداد کتاب، در یکسال، در تاریخ باستان‌شناسی کشور بی‌سابقه است، این خود بخش اندکی است از حجم عظیم اطلاعاتی که همکاران پژوهشگر ما با انجام برنامه‌های پژوهشی متعدد فراهم ساخته‌اند. افزایش قابل ملاحظه‌ی انتشارات را افزایش بیش از ۱۲۰۰ درصدی تألیف گزارش‌های فعالیت‌های میدانی توجیه می‌کند. آشکار است که باستان‌شناسان ایرانی به مرحله‌ای نوین، و عرصه‌ای نوین، در فعالیت‌های پژوهشی خود گام نهاده‌اند.

زمانی که هدف از اجرای یک برنامه‌ی میدانی تنها انجام یک مأموریت اداری بود، می‌رود که به صورت خاطره‌ای از یک مرحله‌ی ناموفق در روند تحولات باستان‌شناسی ایران به یاد ماند.

آنچه که امروز به عنوان نماد تلاش‌های علمی باستان‌شناسی ایران جلوه می‌کند ازدیاد باورنکردنی حجم اطلاعاتی است که باستان‌شناسان ایرانی در قالب گزارش‌های خود تولید می‌کنند، و مهمتر، کتاب‌هایی است که حاصل ویرایش برخی از این گزارش‌هاست. محاسبه‌ی رشد علمی بر مبنای معیارهایی چند صورت می‌گیرد. از مهمترین این معیارها، یکی تعداد کتب و، به ویژه، مقالاتی است که در سطح جهانی انتشار یافته است، و دیگری، میزان ارجاعات متخصصان به آن مقالات. به واقع کشف اطلاعات به تنهایی نمایشگر رشد علمی نیست، بلکه از یک سو ضروری است که اطلاعات کشف شده در سطوح بین‌المللی و در قلمروهای تخصصی و آماتوری خواهان آن اطلاعات توزیع شود، و از سوی دیگر، این اطلاعات می‌بایست به گونه‌ای پرورده شده باشد که جامعه‌ی تخصصی از به‌کارگیری آن ناگزیر باشد. از این روی، دست‌یابی به قله‌ی رفیع توسعه یافتگی علمی تمرین‌های دشواری را می‌طلبد. فراهم ساختن گزارش فعالیت‌های فصل یا فصول قبل، پیش از آغاز فصل تازه‌ی برنامه‌های

پژوهشی باستان‌شناختی از نخستین منازل صعود به آن قله‌ی رفیع توسعه یافتگی علمی باستان‌شناسی ایران است. اصرار پژوهشکده‌ی باستان‌شناسی بر دریافت این گزارش‌ها بر همین اعتقاد استوار است.

کتابی که در دست دارید بدون تردید یکی از نمونه‌های بارز این تلاش عظیم علمی است. استاد فرهیخته‌ی باستان‌شناسی ایران، جناب آقای دکتر ملک شه‌میرزادی، که از پنج سال پیش، و علی‌رغم دشواری‌های بسیار، کار بازننگری کاوش‌های سیلک را به عهده گرفته است این واقعیت را نیز آشکار ساخته که توان علمی پژوهشگران ایرانی از محدوده‌ی آموخته‌هایی که غالباً تکرار دستاوردهای متقدمین ما، چه ایرانی و چه بیگانه است، بس فراتر رفته. کنجکاو‌ی پژوهشگران ما، اکنون، آن دستاوردها را به چالش کشیده است.

اما آنچه که دکتر ملک شه‌میرزادی را متمایز می‌سازد فروتنی وی در برابر ثمرات درخور تلاش‌های اوست. او نشان داده است که پیشرفت علمی با شعارهای جاه‌طلبانه حاصل نمی‌شود. آنچه به واقع به ثمر می‌نشیند تلاش صادقانه در سکوت است.

کتاب حاضر، یک بار دیگر ارزش به‌کارگیری تخصص‌های گوناگون را به نمایش می‌گزارد و نشان می‌دهد که باستان‌شناس و باستان‌شناسی تنها هنگامی موفق است که از جایگاهی فرابخشی به موضوعات تحقیق خود بنگرد. در این کتاب، نه تنها علوم میان‌رشته‌ای از جایگاه خاصی برخوردار است بلکه حقوق معنوی تمامی اعضاء محترم داشته شده است. این کتاب، همچون سه گزارش پیشین هیئت طرح بازننگری سیلک، به روشنی بازگوکننده‌ی تلاش جمعی گروهی از پژوهشگران، پیر و برنا، ایرانی و انیرانی، استاد و دانشجو است.

سیلکی که به دکتر ملک شه‌میرزادی سپرده شد، سیلکی فرتوت، خسته، و آلوده بود. سیلکی که او برای ما تجسم بخشیده، سیلکی نیرومند، شاداب، و پاکیزه است که ستبری بی‌مانند فرهنگ این سرزمین را به نمایش می‌گزارد. به خاطر این دستاوردهاست که پژوهشکده‌ی باستان‌شناسی از او و گروه پژوهشگران همراهش سپاسگزار است.

این هم فراهم نمی‌شد اگر که پژوهشکده‌ی باستان‌شناسی از پیشینیانی خلل ناپذیر جناب آقای مشایی، معاون محترم رییس جمهور و ریاست سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، و نیز جناب آقای دکتر سید طه هاشمی، ریاست محترم پژوهشگاه این سازمان، برخوردار نبود. امید است که با تداوم این حمایت‌ها، و نیز با تلاش پی‌گیر پژوهشگران، باستان‌شناسی ایران قله‌های بلندتری را از آن خود سازد.

مسعود آذرنوش

رییس پژوهشکده‌ی باستان‌شناسی

مقدمه

همانطور که پیش از این نیز یادآور شدم «طرح بازنگری سیلک» به گونه‌ای طراحی شده است که چهارچوب اصلی آن را چهار هدف اصلی تشکیل می‌دهد که عبارتند از: ۱. کسب اطلاعات جدید ۲. آموزش و بازآموزی ۳. آگاهی به عموم ۴. انتشار گزارش هر فصل قبل از پایان فصل بعد. گزارش سومین فصل از این جهت استثنایی بود که اندکی پس از پایان فصل چهارم چاپ و منتشر گردید. دلیل آن هم تأخیر در فهرست نویسی کتابخانه ملی (فیبا) عنوان شد که آنهم به دلیل تغییراتی بود که در انتقال کتابخانه قدیم به محل ساختمان جدید که در اوایل اسفند ماه ۱۳۸۳ افتتاح شد صورت گرفت. ولی در سایر اهداف طرح تغییراتی که بوجود نیامد هیچ، بلکه به جزئیات آن نیز افزوده شد. مثلاً برای اینکه در بعد کسب اطلاعات آگاهی از گذشته بیشتر و دقیق‌تر باشد از همان اولین فصل از متخصصان جانور باستان‌شناس و زمین باستان‌شناس دعوت به همکاری به عمل آمد و نتیجه مطالعات متخصصان آن رشته‌های وابسته به باستان‌شناسی، و یا وابستگی باستان‌شناسی به آنها، نیز به صورت مقالاتی ارزشمند در همان گزارش نخستین فصل که با عنوان «زیگورات سیلک» چاپ و منتشر شده است درج گردید. در فصل دوم و بعد از اینکه از تعداد بیشتری متخصص رشته‌های علمی برای مشارکت در طرح استفاده شد نتایج به دست آمده بسیار مطلوب‌تر و مفیدتر بودند. به این ترتیب هدف اول به صورتی درآمد که طرح را به طرف تشکیل یکی از موفق‌ترین طرح‌های مجمع‌المعارفی باستان‌شناسی در آورد. در نتیجه در سه فصل بعدی طرح موفق گردید از تخصص‌هایی در زمینه‌های گیاه باستان‌شناسی، کانی‌شناسی باستان، ژئوشیمی، تاریخ هنر باستان، انسان‌شناسی و مانند آنها نیز برای کسب اطلاعات استفاده نماید. یکی دیگر از مواردی که به این بند از اهداف چهارگانه طرح اضافه شد مسئله بسیار مهم «پژوهش قبل از کاوش» بود. برای توضیح بیشتر در اهمیت این بند یادآور می‌گردد که بسیاری از پژوهشگران و محققان به حضور عصر آهن در سیلک اشاراتی کرده‌اند و می‌نمایند و در اکثر موارد نیز به تحقیقات شادروان گیرشمن و کاوش‌های او در گورستان‌های «الف» و «ب» و تپه جنوبی سیلک استناد نموده‌اند و می‌نمایند. آقای حمید فهیمی، عضو هیئت و خانم دکتر باربارا هلوینگ، پژوهشگر میهمان طرح بازنگری سیلک از آن جمله پژوهشگرانی هستند که به دلیل نوع پژوهشی که انجام می‌دهند و تاکنون داده‌اند دقیق‌تر و با ذکر شواهد و مدارک

برگرفته از گزارش‌های دو گانه گیرشمن (Ghrishman: 1938, 1939) به این مهم پرداخته‌اند. در پایان نخستین فصل دور جدید پژوهش در سیلک لزوم بررسی دقیق‌تر حضور عصر آهن در سیلک و بازنگری در مطالعات قبلی بیش از پیش احساس می‌شد. برای پژوهش در این دوره هیئت تصمیم گرفت از کسی دعوت به همکاری با طرح بنماید که درباره عصر آهن در ایران و به خصوص در قسمت فلات مرکزی و مناطق مجاور آن جدیدترین تحقیقات را انجام داده است. خوشبختانه آقای حمید فهیمی که پایان نامه فوق لیسانس خود را در این باره نوشته بود (فهیمی: ۱۳۸۱) برای پیوستن به هیئت «طرح بازنگری سیلک» اعلام آمادگی کرد و از آغاز دومین فصل همکاری خود را با طرح آغاز نمود. قبل از پیوستن به طرح شرایط همکاری با طرح برایشان توضیح داده شد و مسئله «پژوهش قبل از کاوش» نیز عنوان شد که ایشان نیز پذیرفتند و شروع به تحقیقات اولیه درباره حضور عصر آهن در سیلک نمودند. نتیجه مطالعات ایشان نیز در گزارش فصل دوم، *نقره کاران سیلک*، چاپ و منتشر گردید (فهیمی: ۱۳۸۲) ایشان در این تحقیق که با دقت و وسواس علمی در خور توجه انجام داده بودند توانستند مناطق توزیع و پراکندگی آثار سطحی عصر آهن در تپه جنوبی سیلک را بر روی نقشه پیاده نمایند. از فصل سوم به بعد چند محوطه را در تپه جنوبی سیلک برای اطلاع از آثار معماری عصر آهن انتخاب و کاوش در آنها را سرپرستی و هدایت کردند. گزارش اولین فصل کاوش ایشان درباره عصر آهن در سیلک در گزارش سومین فصل، با عنوان *سفالگران سیلک* چاپ و منتشر شده است. (فهیمی: ۱۳۸۳) و گزارش دومین فصل کاوش ایشان نیز در مجلد پیش رو آمده است. فهیمی با استفاده از مطالعاتی که با هدف پژوهش قبل از کاوش انجام داده بود موفق گردید تا در کمترین زمان و با استفاده از حداقل نیروی انسانی و بودجه اطلاعات بسیار مهمی از حضور عصر آهن در سیلک جمع‌آوری نماید. بنابر این ملاحظه می‌شود که یکی از نتایج مفید مسئله «پژوهش قبل از کاوش» صرفه‌جویی در وقت و انرژی برای کسب اطلاعات بیشتر و دقیق‌تر است.

مورد دیگری که با استفاده از همین برنامه «پژوهش قبل از کاوش» در سیلک انجام گرفت اطلاع بیشتر و دقیق‌تر از مسئله مرحله انتقالی بین سیلک سوم (Sialk III) و چهارم (Sialk IV) در تپه جنوبی سیلک بود که قبلاً نشانه‌هایی از آن به دست آمده بود. تا قبل از پرداختن دقیق‌تر به این مسئله براساس اطلاعات موجود نهشته‌های پیش از تاریخی سیلک شامل آثار و بقایایی از ادوار سیلک سوم (آغاز شهرنشینی = Sialk III) و چهارم (آغاز نگارش و آغاز ایلامی = Sialk IV) و همچنین آثار متعلق به عصر آهن، متشکل از دو زیر دوره سیلک پنجم (Sialk V = آثار به دست آمده از قبرستان «الف» و آثار محدودی از بقایای معماری مسکونی در تپه جنوبی) و ششم (Sialk VI = آثار به دست آمده از قبرستان «ب» و آثار محدودی از بقایای معماری مسکونی در تپه جنوبی) بود. در اریسمان نیز باستان‌شناسان با همین مسئله روبرو شده بودند. هیئت مصمم شد تا با دعوت از خانم دکتر باربارا هلوینگ، رئیس گروه آلمانی هیئت مشترک باستان‌شناسی ایران و آلمان، به مطالعه در این مورد بپردازد. خانم دکتر هلوینگ با قبول شرط «پژوهش قبل از کاوش» همکاری خود را با «طرح بازنگری سیلک» از آغاز فصل سوم در سال ۱۳۸۲ آغاز نمود. دکتر هلوینگ در فصل چهارم در سال ۱۳۸۳ منطقه‌ای را واقع در شمال غرب تپه جنوبی برای کاوش انتخاب و سرپرستی کاوش در آن قسمت را به عهده گرفت. در هفته‌های اول پس از برداشتن خاکهای دستی کاوش‌های سال‌های ۱۳۱۲ و ۱۳۱۳ گیرشمن ابتدا آثار و بقایای معماری متعلق به عصر آهن و در اواخر فصل کاوش آثار دوره چهارم سیلک مشخص گردید. باین ترتیب بود که ادامه کاوش در این منطقه برای دریافت اطلاعات بیشتر درباره آثار دوره چهارم و مرحله انتقالی به فصل بعد موقوف گردید. گزارش مشروح کاوش و پژوهش در این قسمت از تپه جنوبی که در این گزارش آمده است توسط خانم دکتر هلوینگ تهیه شده است. بنابراین این دومین موردی بود که اجرای شرط «پژوهش قبل از کاوش» منجر به نتیجه مطلوب گردید.

در طی سه فصل گذشته هر چند نوکنده با انجام برش عمودی برای بازنگری لایه‌های استقرار در سیلک جنوبی و کاوش در منطقه مسکونی، واقع در جنوب شرق زیگورات، و منطقه صنعتی، واقع در شمال غرب زیگورات، سرپرستی کاوش‌ها را به عهده داشت و گزارش‌های مربوط به آن قسمت‌ها را چاپ و منتشر نمود (نوکنده: ۱۳۸۱، ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳)، ولی بیشتر توجه او معطوف به بررسی سفال دوره سوم سیلک (Sialk III) بود. در فصل چهارم «طرح بازنگری سیلک» مصمم گردید تا درباره کیفیت معماری مسکونی این دوره اطلاعات بیشتری به دست آورد. برای نیل به این هدف کاوش در جدول L.15 را که در جنوب سکوی اول زیگورات واقع شده بود انتخاب و کاوش آن را سرپرستی کرد. از موارد بسیار جالب توجه کاوش در این قسمت مشخص شدن بقایای اسکلت چند حیوان بود که یکی از آنها فاقد جمجمه ولی بقیه قسمت‌ها کامل بود. مشخص کردن قسمت‌ها و اجزاء استخوان‌های اسکلت حیوانات این قسمت را همکاران آقای فرزاد فروزانفر به عهده داشتند. دیگر همکاران خانم دکتر مرجان مشکور سرگروه مطالعات باستان جانورشناسی «طرح بازنگری سیلک»، با وجود مشغله فوق‌العاده زیاد و حضور در محوطه‌های باستانی بسیار مهمی واقع در جنوب شرق ایران، برای مدت بسیار کوتاه به سیلک آمدند تا بقایای استخوان‌های حیوانات را به روش خودشان بردارند و بعداً و در فرصت مناسب مورد مطالعه قرار دهند. با وجود اینکه در قسمتی از این جدول نوکنده موفق به یافتن مقدار زیادی دانه‌های غلات، گندم و یا جو، گردید ولی به دلیل حضور خانم دکتر مارگارتا تنگبرگ، سرگروه مطالعات گیاه باستان‌شناسی «طرح بازنگری سیلک» در همان محوطه باستانی واقع در جنوب شرق ایران، نمونه‌ها و

خاک‌های اطراف آن قسمت جمع‌آوری و بسته‌بندی شده است تا در آینده مورد مطالعه قرار بگیرند. دیگر همکاران طرح آقایان دکتر ارنست پرنیشکا و نیما نظافتی مدتی را با هیئت در سیلک گذراندند و پژوهش‌های قبلی خود را در زمینه‌های معدنکاوای کهن و نمونه‌برداری و مطالعات سرباره‌های فلزی ادامه دادند. گزارش کارهای پژوهشی این همکاران نیز در همین مجلد آمده است.

یکی از متخصصانی که برای اولین بار همکاری با طرح را آغاز کرده است آقای دکتر مایکل دانتی استاد دانشگاه بوستون و دانشگاه پنسیلوانیا در آمریکا است. ایشان با بررسی در دامنه‌های کوه کرکس درباره زمین باستان‌شناسی به مطالعه پرداختند. نتایج نخستین فصل پژوهش و تحقیق ایشان درباره مسائل زمین و باستان‌شناسی (Landscape Archaeology) در سیلک و اطراف آن، در محدوده‌ای که مجوز بررسی در آن به طرح داده شده است، به صورت مقاله‌ای در این گزارش چاپ و منتشر شده است.

در تپه شمالی سیلک به دلیل عدم حضور مستمر همکاران طرح خانم‌ها دکتر مرجان مشکور و دکتر مارگارتا تنگبرگ، سرگروه‌های جانور باستان‌شناسی و گیاه باستان‌شناسی، هیئت از ادامه برش عمودی در گوشه جنوب شرق «کارگاه شماره I» گیرشمن که در فصل قبل آغاز شده بود و تا عمق ۵ متر و ۵۰ سانتیمتر پیش رفته بود خودداری کرد تا بتواند در آینده آن را ادامه دهد. ولی برای اطلاع از کیفیت بقایای معماری در قسمتی که به نظر می‌رسید با قسمت‌های تختانی برش عمودی همتراز باشد کاوش در جدول L.85 را که در فاصله ۴۰ متری جنوب شرق برش عمودی واقع شده بود آغاز کرد. سرپرستی کاوش در این جدول را همکاران آقای ولی جهانی به عهده داشتند. گزارش کاوش در این جدول را آقای جهانی و معرفی و توصیف سفال‌های به دست آمده از برش عمودی و جدول L.85 را نگارنده انجام داده که هر یک از آنها به طور مستقل در همین مجلد چاپ و منتشر می‌شوند. آنچه درباره سفال‌های تپه شمالی قابل توجه است حضور دو نوع سفال جدید است که قبلاً توسط شادروان گیرشمن گزارش نشده بود. اولی سفال نوع شورابه‌ای است که در زمان مرحوم گیرشمن شناخته نشده بود و برای اولین بار در سال ۱۳۸۱ در بررسی دامنه‌های کرکس به دست آمدند و دیگری سفال سیاه جلادار داغداری است که گیرشمن